

J. LL. MARTOS, *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*. Edició crítica, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Alacant-Barcelona 2001, 477 pàgs.

La recente edizione curata da J. LL. Martos delle *Faules* mitologiche di Corella consta di una parte introduttiva, «Estudi preliminar», de la *Edició* del testo propriamente detta (allestita sul fondamento del ms. del Trinity College di Cambridge, R 14.17, all'uopo integrato col ms. Maians 728 della Biblioteca Universitària de València) con note a piè di pagina, e de l'*Aparat crític*.

Circa l'*Estudi Preliminar*, è inevitabile e subitanea la constatazione di come restino alquanto al di sotto delle aspettative quelli che dovrebbero essere i consuntivi dei paragrafi più interessanti di tale *Estudi*, ossia *La seqüencialitat cronològica de les proses mitològiques* e *El dolç, vulgar e gentil stil de Roís de Corella: la prosa d'art de les proses mitològiques*. Infatti, volta a ricostruire la cronologia delle opere corellane sulla base d'indicatori stilistico-formali e sul fondamento delle testimonianze documentali fornite dai ben noti studi dei vari Riquer, Chiner, Turró, Cingolani, la discussione portata avanti in tali paragrafi, non potendosi avvalere di dati oggettivi nuovi, né fondandosi su una ricognizione organica delle strutture dell' *elocutio*, non prospetta alcuna acquisizione nuova, ed anzi si vede costretta a ripercorre su questo terreno strade già battute da altri. Come lo stesso J. Carbonell nello studio introduttivo alla sua edizione del 1973, e come gli stessi J. M. Nadal e M. Prats nelle pagine dedicate alla *valenciana prosa* della loro *Història de la llengua catalana* (II, 1996, p. 477 ss.). Di fatto il tentativo di stabilire una scansione cronologica all'interno dei i due momenti in cui s' articola la produzione corellana, (il mitologico, per così dire, e l'etico-religioso) resta allo stesso punto in cui lo lasciano le pagine ad esso dedicate dal medesimo Martos nel suo volume (pure del 2001) teso ad analizzare in dettaglio alcune delle tematiche corellane, riesaminate poi più succintamente nell'edizione in discorso (*Fonts i seqüència cronològica de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Universitat d'Alacant). Detto altrimenti, in entrambe le occasioni, la questione non sembra far passi avanti rispetto ai termini in cui ce la consegna la precedente bibliografia (per la quale si rinvia a *Comentaris a la Bibliografia...* di V. Martines nel vol. *Estudis sobre J. R. de Corella*, Alcoi, Editorial Marfil, 1999, pp. 5-39).

Quanto alla seconda parte dell'introduzione, mirata a studiare la tradizione manoscritta dell'opera e a definire i criteri di edizione, è un dato di fatto che essa non prospetti un'analisi passata attraverso le operazioni testuali "canoniche" di una *recensio*. Da un canto, perdendo l'occasione di mettere a frutto i risultati conseguiti dai vari contributi ecdotici che, pubblicati nel frattempo, sarebbero stati di ottima guida; dall'altro condannandosi a non poter dare un contributo nuovo alla risoluzione delle questioni riguardanti «la tria del testimoni base de l'edició» (p. 71). Ci si ferma, infatti, all'accettazione, in sé giustissima, ma non legittimata da un nuovo vaglio dello stato delle cose, del ms. di Cambridge come il testimone più corretto, e del Maianus come il più completo. In effetti, la scelta del ms. base, non scaturendo dalla ricognizione della tradizione manoscritta (la quale avrebbe significato un minimo di analisi, di classificazione e di gerarchizzazione della *varia lectio*; nonché un minimo di catalogazione delle varie tipologie di errore, e quel tanto di attenzione che, nella fattispecie, è richiesto dalla più che possibile gran quantità di varianti redazionali), viene effettuata, alla fin fine, solamente su discriminanti linguistici, e per l'esattezza sui tratti grafico-fonetici e morfosintattici dei quattro testimoni manoscritti delle *Faules* (v. paragrafo «Els manuscrits i la seua llengua»). Sul piano della *constitutio textus*, è ben comprensibile come da tutto ciò derivino congetture ed emendamenti a volte discutibili, a volte incongrui, a volte semplicemente non necessari (per una discussione dettagliata su tali aspetti, *cfr.* Annicchiarico, in c. di stampa).

Alquanto penalizzato da tali premesse, l'apparato critico, posto nell'ultima parte del volume dopo il testo, raccoglie di tutto: da tutti i tipi di differenza di lezione (comprese le varianti grafiche), a tutti i guasti, a tutti i tipi d'intervento, ai frequenti richiami alla tradizione indiretta (il *Tirant*). Tutto ciò col risultato di disperdere varianti significative, o di grande rilievo – comprese le varianti redazionali –, e di non mettere il lettore in condizione di cogliere quelli che sarebbero dati utili, utilissimi, per intendere la qualità del trådito, le forme che il processo di trasmissione, di diffusione, di circolazione dell'opera può aver assunto, le dinamiche dell'intertestualità, e così via.

Le note a piè di pagina, se nell'ottica dell'edizione critica appaiono non poche volte ridondanti e lasciano rimpiangere lo spazio speso e sottratto a quello che avrebbe potuto essere un apparato funzionale e d'immediata utilità, viceversa, va detto, ben farebbero la loro parte, con la funzione esegetica o di commento storico-mitologico che prevalentemente e proficuamente assolvono, in un'edizione di diverso impianto.

ANNAMARIA ANNICCHIARICO
Università di Roma Tre

Jordi BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, Barcelona 2002, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

El ritme d'escriptura, la difusió, la lectura i el ressò dels escriptors no sempre coincideixen o motiven un interès equivalent per part de la crítica literària acadèmica, que revise i estudie llur producció. De fet, aquest darrer tipus de treballs, com és lògic, sempre triguen a aparèixer i fins i tot sovint s'ajornen més enllà de la vida dels autors. Un cas que encara sorprèn a causa de l'excel·lent projecció de l'escriptor i la seua permanent presència als prestatges de les novetats editorials és el de Miquel Martí i Pol, el poeta català més venut i més llegit de i en l'actualitat, l'obra del qual palesa amb claredat la distància existent entre la fama i l'interès fidel dels lectors i, en canvi, l'encara poca dedicació del món acadèmic dels estudiosos de la literatura.

Malgrat la quantitat de pròlegs, ressenyes, comentaris, entrevistes i, en menor grau, articles, sobretot d'aspectes o obres puntuals, calgué esperar fins al 1999 per veure el primer llibre monogràfic sobre el poeta de Roda de Ter, una biografia exhaustiva i rigorosa dels seus primers anys feta per Ignasi Pujades i publicada per Proa amb el títol *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*. Pocs mesos després, ja en el 2000, apareixia un altre llibre, col·lectiu, massa heterogeni i en alguns treballs imprecís, editat per Eumo i coordinat per Àlex Broch i Ramon Pinyol i Torrents, amb el títol *Miquel Martí i Pol. 1948 cinquanta anys de poesia 1998*, llibre que era l'edició de les actes del col·loqui que s'havia celebrat a Vic amb motiu de la celebració dels cinquanta anys de creació literària del poeta d'*Estimada Marta*. Finalment, l'any 2002, l'Abadia de Montserrat va publicar com a monografia un treball acadèmic de Jordi Berenguer i Queraltó, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, que, d'una banda, connecta directament amb la biografia suara esmentada de Pujades –al qual sens dubte deu el camí encetat– perquè remet a part del mateix moment, els primers inicis de l'autor, i de l'altra, aconsegueix ser ja un veritable estudi analític dels textos d'aquell moment, el de la prehistòria poètica del poeta, escrits entre 1944 i 1951. Val a dir que encara roman pendent, per tant, un estudi exhaustiu complet del conjunt de la producció del poeta, de la seua evolució i de la caracterització dels aspectes i les estratègies definitòries del seu univers i la seua escriptura.

Òbviament, l'horitzó del llibre esmentat de Berenguer són els anys escolars, d'aprenentatge, d'influències i d'inicis, uns anys que avancen parcialment les dates oficials de la producció de l'autor, fins ara situades arran de 1948. Entre 1944 i 1951, és a dir, des dels quinze anys, el poeta de Roda de Ter escriu els primers versos, els noranta-dos primers poemes, alguns en castellà i uns altres en català, un producció

menor, local i secundària pel que fa a la qualitat i la importància, que tanmateix pren una vàlua complementària indubtable pel que suposa com a punt de partença i preludi de l'evolució d'un poeta important. Aquesta primera producció desconeguda fins i tot havia estat desestimada majoritàriament per Martí i Pol ja que a l'hora de confeir el seu primer poemari, *Porto la tarda recolzada al braç*, sorgit d'una tria de textos primerencs d'entre 1948 i 1954 per a l'edició primera del 1976, o bé en les compilacions de la poesia completa, no va incorporar bona part dels poemes anteriors o coetanis ara recuperats i comentats per Berenguer.

El corpus en què es basa l'estudi gira al voltant de dos eixos: la poesia en castellà, escrita entre 1944 i 1947, i els primers poemes en català, escrits entre 1946 i 1951. Hi ha, doncs, una franja de coexistència poètica de llengües, entre 1946 i 1947, els anys de la inflexió entre una poesia castellana inofensiva i fins i tot falangista, com sovint pertocava a les publicacions oficials d'aquells primers anys del franquisme, i una poesia en la llengua pròpia que va aprenent l'autor i que va nodrint-se del que té a l'abast: d'una banda, la Peña Literària Verdaguer i la permanent influència del jocfloralisme de Josep Clarà, i de l'altra, les primeres lectures, entre les quals cal remarcar els noms que sobretot l'atreien per a la poesia amorosa i de la natura que conreava amb un clar ressò neopopular: Salvat-Papasseit, Josep Maria de Sagarra o Tomàs Garcés.

La primera part del treball de Berenguer analitza descriptivament –i per primera vegada en la bibliografia existent– la poesia castellana de Miquel Martí i Pol. Es tracta de la recuperació d'una producció de quinze poemes, escrita entre 1944 i 1947, editada majoritàriament a les publicacions locals i falangistes titulades *Amanecer* i *Roda de Ter*, de la qual s'ofereix el comentari dels textos un darrere l'altre, ordenats seguint el criteri cronològic. Aquests textos versificats són, tot plegat, poemes amorosos, poemes lírics centrats sobretot en la natura i poemes religiosos, ben en sintonia doncs amb la poesia de l'època. Títols com «Volverán banderas...» o «Bajad angelillos» són ben orientatius del tipus de poesia a què ens referim.

La producció catalana primerenca es revisa a la segona i a la tercera part. La segona se centra en els poemes en català que van dels anys 1946 a 1950, determinats, d'una banda, els dos primers anys per l'escriptura de deu poemes en català i la coexistència encara d'alguns textos en castellà; d'altra banda, el 1948 per un període de més d'un any de silenci –d'agost de 1948 a l'abril de 1950– a causa del patiment per l'autor d'una tuberculosi pulmonar, la qual cosa motivà un període de major lectura i la interrupció de l'escriptura; i, finalment, la represa del 1950 amb l'elaboració de trenta poemes exclusivament en català, amb una clara ampliació de models i reorientació de la pròpia creació, tot i que encara amb el deute a Josep Clarà i la pertinença estètica a la Peña Literària Verdaguer que arrossegava dels anys anteriors. És, al cap i a la fi,

primer, el procés de consolidació de la seua llengua, i sobretot, després, l'intent de recerca i de troballa de la pròpia veu poètica. Sorpren que el seguiment dels deu poemes anteriors a 1948 s'ordene segons la cronologia dels textos, com ocorria a la primera part amb els textos en castellà, i per a la revisió dels poemes de 1950, en canvi, el seguiment s'agrupe per temàtiques.

Aquesta veu definitivament es constata l'any 1951, mitjançant els trenta-set poemes escrits, revisats per Berenguer a la tercera part del seu estudi. És l'any en què el poeta de Roda de Ter vacil·la entre diferents opcions poètiques: el neopopularisme, la poesia metafísica, religiosa, existencial i l'incipient vessant d'una poesia social. És també l'any que precedeix l'escriptura de la primera obra significativa de l'autor: *Paraules al vent*, Premi Óssa Menor de 1953. L'estructuració de l'anàlisi dels textos també es fa per temàtiques i s'hi destaca la lectura i influència, entre d'altres, del Vinyoli de *Les hores retrobades*, de Riba, per exemple amb l'ús que Martí i Pol fa per primera vegada de la tanka, d'Espriu, de l'Albert Manent de *La nostra nit*, o encara de Salvat-Papasseit. La poesia dominant és de temàtica amorosa, religiosa, existencial... tot i que reorientada i de vegades amb aspectes nous: el poema-pregària, l'aparició de la primera persona del plural, elements de la quotidianitat pròxima, l'accentuació de la polimetria... Ja hi ha petites dades que anuncien, sobretot en els poemes escrits des del mes d'agost, una poesia de caire més social. Pensem si més no, a tall d'exemple, en les al·lusions a la fàbrica on treballava el poeta des dels catorze anys, del poema de juny de 1951 «Confia els meus secrets». Tot plegat situa l'any 1951 com el del pas definitiu d'una poesia escolar i d'aprenentatge sobre els models llegits, a una poesia més personal –tot i que condicionada també per les lectures–, deutora de lectures, però amb un univers que progressivament preludia i confirma aspectes del seu futur immediat.

L'estudi es converteix ara com ara en essencial per al coneixement dels inicis poètics del poeta. Malgrat el descriptivisme dominant en alguns comentaris dels poemes, redundant en algunes temàtiques, o l'enfocament no coincident entre l'estructuració de la revisió dels textos en les diferents parts del llibre, Berenguer aconsegueix un treball sòlid i necessari sobre la producció més ignorada i menor de l'autor de Roda de Ter. Posa, doncs, el primer punt de partida per a una indefugible i necessària visió de conjunt i monogràfica de la caracterització de la poesia major de Miquel Martí i Pol.

FERRAN CARBÓ
Universitat de València

Miquel NICOLÁS (ed.), *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València 2002, Universitat de València.

Aquestes actes del congrés celebrat a Sueca l'any 1999 s'afegeixen a la profunda revisió de la literatura catalana vuitcentista que s'ha dut a terme en la darrera dècada. Josep Bernat i Baldoví, un escriptor sovint menystingut per populista, fàcil i tòpic, suscita reflexions i conclusions que no afecten només a la seva obra o a la seva actuació pública, sinó també a aspectes tan vertebrals per a la història de la cultura com l'evolució del teatre en català al País Valencià. I unes quantes més. D'aquest llibre es desprèn la utilitat d'un estudi global sobre el personatge i s'evidencia que estem necessitats d'exercicis d'aquesta mena sobre els nostres escriptors del segle dinou, i fins a quin punt en patim l'escassetat.

La primera part del llibre, «El temps històric de Bernat i Baldoví», reuneix els articles, ponències i comunicacions, que contextualitzen l'obra i l'activitat de Bernat. Entre els d'abast més general, Pere Anguera, en una ponència que deriva en bona part del seu llibre *El català al segle XIX*, «Els usos del català al segle XIX», analitza el lent procés de castellanització en els diferents grups i àmbits socials, amb una gran riquesa d'exemples, molts dels quals són de procedència literària. També Josep Maria Fradera arrenca d'un llibre seu, *Cultura nacional en una societat dividida*, a «La "pàtria" com a objecte de literatura», on estableix la superació dels patrons de la primera Renaixença en els anys setanta, a partir de les principals antologies poètiques del moviment. En l'àmbit del País Valencià, Ferran Archilés i Manuel Martí defensen la tesi que la formació de la identitat valenciana en aquest període es desenvolupa en paral·lel a la de la idea d'Espanya.

Centrats a Sueca, Anna Aguado desglossa les conseqüències de la revolució burgesa a la ciutat –consolidació de grans propietaris agraris, establiment de xarxes familiars i aprofundiment de les diferències socials– i la situació de Bernat i Baldoví en el context, Salvador Calatayud estudia l'important augment de la principal explotació agrícola del poble, l'arròs, i algunes de les conseqüències que comportà, Xavier Campillo n'examina els organismes, les institucions, les aficions i fins les tertúlies i Vicent Miragall, en un article descriptiu que aporta testimonis de l'època, traça una «Aproximació a la configuració de Sueca i el seu terme en temps de Bernat i Baldoví».

Amb dues aportacions més, la de María Cruz Romeo, que inscriu en el moderantisme liberal les revistes de Bernat i les desvincula de la Renaixença "d'espardenya", i la de Justo Serna i Anacleto Pons que, amb la voluntat de conèixer el lector burgès, emprenen un viatge pel que es pot saber de les biblioteques valencianes vuitcentistes, es completen les que, amb un esment més o menys ampli a l'obra de

Bernat, l'agafen més com a pretext que com a objecte central d'estudi, perquè quatre textos més d'aquesta primera secció, «El temps històric de Bernat i Baldoví», inverteixen la proporció i la direcció i l'anàlisi de l'obra del suecà hi té un pes determinant. Són la comunicació d'Ignacio Ballesteros, que, en base a la seva obra literària i periodística mostra de quina manera, amb uns materials aparentment innocus, Bernat contribueix a formar l'estereotip valencià; la de Francesc A. Martínez Gallego, Enric Borderia Ortiz i Immaculada Rius Sanchis, que en tracen una semblança biogràfica i concreten els elements que en perduren, incorporats a l'arquetip del valencià: bon humor, escepticisme, victimisme en relació a Madrid i el mite del bon llaurador; la de Luz Sanfeliu, que fa notar que els personatges femenins de l'obra de Bernat participen en la vida social, tenen idees pròpies, denuncien la subordinació i fins i tot reivindiquen la igualtat, en oposició a la idealització de la dona que acaba imposant-se; i la comunicació de Carolina Tarazona, que constata que les obres de Bernat vulneren les regles de la respectabilitat burgesa i identifiquen els punts febles del règim polític.

La segona secció del llibre, pròpiament, s'obre amb quatre anàlisis de conjunt que situen els escrits de Bernat i Baldoví: una interpretació sociolingüística, la relació amb la Renaixença, la poesia i el teatre. Bona part de les comunicacions es focalitzen en qüestions concretes a l'entorn d'aquestes quatre línies. Una sèrie d'articles gira a l'entorn d'aspectes estilístics i lingüístics. Miquel Nicolás, des d'un enfocament sociolingüístic, assenyalava la funció de pont que exerceix Bernat, entre els col·loquiars i Escalante, amb l'humor com a principal estratègia. Mariola Aparicio estudia la ironia i la paròdia, mecanismes utilitzats per a la subversió dels models literaris establerts, amb el recurs a la inversió de registres. A «Els límits de la paròdia en Bernat i Baldoví», Vicent Salvador, els entronca amb el conceptisme i en destaca la ridiculització del món francès, la paròdia del Romanticisme i un dels components en què més sovint no es para esment: la fascinació per l'objecte parodiat. De la deducció del "llibre d'estil" periodístic de Bernat i dels propòsits i els condicionants que el determinen, s'ocupa Josep Lluís Ribes Fos a «Estratègies discursives d'un periodista», Abel Guarinos parteix de l'anàlisi dels 141 personatges de l'obra literària, Germà Colón destaca el polimorfisme i l'autenticitat lèxica de la llengua de Bernat i Vicent Gustau Baldoví centra en la classificació i en la descripció nomenclatorial l'estudi de «La fraseologia en Bernat i Baldoví». Ja de ple en la història literària, dues comunicacions aborden la relació entre Bernat i el moviment renaixencista. Vicent Simbor examina la Renaixença valenciana i situa Bernat en l'òrbita vallfogonesca; Rafael Roca, que el qualifica com a "renaixencista *avant la lettre*", dedica l'atenció als homenatges fúnebres que se li van retre. Dues aportacions s'ocupen específicament de la poesia. Albert Rossich la considera inserida en la línia tradicional no relacionada amb la Renaixença, per molt que Balaguer

inclogués Bernat a l'antologia romàntica *Los trovadors moderns*. Lluís Messeguer coincideix amb Rossich en la filiació i n'accentua el doble caràcter de crònica narrativa i representació espectacular. L'activitat literària més recordada de Bernat i Baldoví és la teatral. Josep Lluís Sirera l'analitza en el context dramàtic valencià del segle XIX, en resalta els ingredients paròdics i costumistes i, sobretot, el paper bàsic en el procés de consolidació del teatre valencià clàssic. Josep Lluís Martín s'ocupa dels temes i els aspectes formals de «Les explicacions falleres de Bernat i Baldoví». Ramon X. Rosselló, a partir de l'ampli ventall de denominacions de les peces, constata el malestar terminològic davant l'omnipresència de l'etiqueta "sainet". Gabriel Sansano, a «Sobre els antecedents dramàtics de Josep Bernat i Baldoví», un cop exposades les diverses tradicions que conflueixen en aquest corpus teatral, insisteix en la important influència que hi exerceix el sainet castellà del pas del segle XVIII al XIX.

La reclamació més insistent en aquests vint-i-vuit articles és la necessitat d'un estudi ampli i global sobre l'obra i l'actuació de Bernat i Baldoví. És el pas que correspon després de l'edició del teatre complet i la celebració d'aquest congrés. Qui s'hi encari comptarà amb un avantatge, dissortadament inhabitual a l'hora d'ocupar-se d'un escriptor català vuitcentista, els camins oberts, en direccions diverses –potser en totes les direccions– i amb tant de rigor i tanta alçada científica per aquestes actes, en què la quantitat impedeix el comentari detallat de cada una de les aportacions tal com es mereixerien.

MAGÍ SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

Assumpció BERNAL, Carme GREGORI (a cura de), *Realisme i compromís en la narrativa de la postguerra europea*, Barcelona 2002, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Aquest llibre ve a arrodonir la trajectòria encetada pel Grup de Recerca de Literatura Catalana Contemporània de la Universitat de València sobre el *realisme històric*, moviment literari controvertit i polèmic al qual aquests estudiosos han dedicat una quantitat considerable de pàgines. El monogràfic número 28 de *Caplletra* (Primavera de 2000) i el Segon Congrés Internacional de Literatura Comparada, sobre el concepte de l'*engagement* sartrià aplicat a les literatures catalana i francesa de postguerra, són els precedents del volum actual. L'àmbit d'anàlisi s'amplia, en aquesta ocasió, amb altres literatures europees afins (la literatura russa, la francesa, la italiana, la portuguesa, l'espanyola), que funcionen com a marc imprescindible per a situar i

entendre la gestació i l'evolució del *realisme històric* a casa nostra. Al seu torn, el caire intergenèric d'aquestes investigacions anteriors dóna pas, en l'obra que tenim entre mans, a la focalització en un dels gèneres menys estudiats del moviment en qüestió, la narrativa, la qual cosa facilita l'aprofundiment en aspectes fins ara negligits per la crítica.

Amb l'objectiu, doncs, d'estudiar les influències literàries i ideològiques que van condicionar la versió catalana del realisme de postguerra europeu, les editores ens proposen un passeig per les literatures que se'n fan ressò, de manera que l'estructura del volum resulta en cinc grans apartats: el realisme socialista, el realisme social espanyol, el neorealisme italià, el neorealisme portugués i, finalment, el realisme històric català. Aquesta divisió, apreciable en l'índex del llibre, no es manifesta, però, en les pàgines interiors. Pel que fa a l'estructura del volum, cal remarcar també la desproporció entre el nombre d'aportacions dedicades al realisme històric català (quasi la meitat) i els estudis sobre la resta de les literatures peninsulars; en el cas de la portuguesa, per exemple, es redueix a un de sol.

La primera part és la més general i pretén una aproximació al realisme socialista en el si de la literatura que hi va donar origen: la soviètica. Destaca, sobretot, la ponència de Michel Aucouturier sobre la paternitat compartida de Stalin i Gromski en la gestació del terme *realisme socialista*, el procés mitjançant el qual el Comité Central afegeix el contingut polític als pressupòsits estètics del moviment i la noció de *partijnost'* com a fonament de la definició oficial del realisme socialista soviètic: la submissió de l'art a l'autoritat d'un partit que pretén encarnar la veritat de la història. Les referències d'Aucouturier a Lukács com a gran teòric del moviment són completades en el volum amb l'estudi de Manuel Asensi, que hi fa una aproximació des del punt de vista post-estructuralista, sobretot pel que fa al tractament del problema de la mímesi de la realitat. Asensi estableix el paral·lelisme entre Lukács i Jakobson (tots dos destaquen el paper de la mediació entre subjecte i realitat històrics). Les altres dues aportacions en l'apartat sobre el realisme socialista són anàlisis específiques de dos autors: l'article d'Elena Real versa sobre Paul Nizan i el seu *Cheval de Troie*, com a exponent de l'escriptura engatjada preconitzada per Sartre; el de Joan B. Llinares, segurament el que més difícilment encaixa en la línia d'anàlisi del volum, recull referències esparses de Mircea Eliade contra el realisme socialista i se centra en la seua poètica.

Sobre el realisme social espanyol, l'aportació de Santos Sanz Villanueva resulta imprescindible. Partidari d'una definició àmplia i laxa de la novel·la social com a manifestació del compromís de l'autor amb les causes emancipadores de l'ésser humà, Sanz observa el procés evolutiu de la narrativa espanyola posterior a la guerra civil, de l'auge del realisme fins al descrèdit d'aquest a finals dels seixanta. Així, l'autor de

l'article s'interroga sobre l'adequació social de novel·les com *Pascual Duarte* o *Nada*, i fins i tot reivindica algun autor de la immediata postguerra oblidat per la crítica. No és fins als anys cinquanta, però, que situa el naixement d'una narrativa explícitament social, com a conseqüència natural de la ruptura generacional i literària efectuada per escriptors com Sánchez Ferlosio, Martín Gaité o Fernández Santos. En aquest procés, Sanz prefereix distingir entre la prosa neorealista d'*El Jarama* i la realista social de *Central eléctrica* o *La mina*, matís diferencial que creu conseqüència de la irrupció més directa de la política en la vida cultural, artística i literària del moment. Qualifica, doncs, la narrativa que es produeix entre les dècades dels 50 i els 60 com a testimoniatge d'inspiració crítica i de voluntat regeneracionista o política, i certifica la benaurada incompetència de la censura en l'avaluació d'obres com *Entre visillos* o *Los bravos*, de les quals només detecta l'epidermis costumista. Per a Sanz, la ruptura dels cercles literaris amb la ideologia del realisme social es produeix en la segona meitat dels 60. Les causes: la substitució d'Antonio Machado per Luis Cernuda com a referent estètic del moment; el canvi d'actitud de Castellet i Barral, fins llavors encoratjadors del moviment; i el llibre-manifest de Juan Benet a favor de l'experimentalisme. Les conseqüències del rebuig al "desaliño realista" es palesen en un canvi en el cànon espanyol, establert ara per absència del criteri moral en la crítica. La descripció de Sanz de la progressiva pèrdua de prestigi del realisme social il·lustra fins a quin punt la versió catalana del moviment s'emmiralla en el cas espanyol, condemnat com a casa nostra al mateix silenci i menyspreu. Sobta comprovar que un fenomen semblant es dona, també, en la literatura italiana: segons observa Romano Luperini, quasi trenta anys de literatura neorealista han estat sotmesos a l'oblit de l'extremisme polític (que el considera populisme ingenu) i dels neoavantguardistes (que en menysvaloren l'afany de veritat). Luperini constata la necessitat de redefinir el moviment i donar-hi la ubicació adequada dins la història de la literatura italiana: en les pàgines de l'article es dedica, precisament, a la difícil tasca de proposar una nova periodització crítica.

Els altres dos estudis que inclou l'apartat, el de Francesco Ardolino i el de Gabriella Gavagnin, aporten informació addicional sobre qüestions més remotament connectades a la temàtica del volum, sobretot pel que fa al primer, que examina les relacions tangencials entre un cert grup de dones escriptores de postguerra i el neorealisme, amb una intencionada amplitud de mires. La segona estudia la recepció de les novel·les neorealistes italianes en el mercat editorial català, i considera críticament les limitacions de traduccions com les de Maria Aurèlia Capmany. Es tracta d'un estudi sistemàtic i interessant per a esbrinar l'abast real de la influència italiana en la literatura peninsular i, especialment, a la catalana.

L'únic article del volum sobre el neorealisme portugués és el de Carlos Reis, que fa un visita panoràmica al moviment amb ambició de sistematitzar-lo i aclarir-ne els límits. L'autor presenta un neorealisme històricament estabilitzat i ben consolidat, visió que no deixa de ser sorprenent dins el mar de dubtes i problemes insolubles que caracteritza el moviment en la resta de les literatures estudiades. Els models de la versió portuguesa: el realisme socialista soviètic, el del nord-est brasiler i la narrativa nord-americana dels anys 1920 i 1930. Les característiques específiques: una base històrica determinada pel salazarisme i el marxisme, oscil·lacions internes entre la militància acèrrima i la tria estètica i els fonaments ideològics del materialisme històric i dialèctic. Reis reflexiona també, vastament, sobre la formació, afirmació i crisi de tot moviment literari i se centra després en l'etapa final del neorealisme portugués, adduint els factors històrics que provocaren la saturació de la literatura compromesa i la desviació d'aquesta versió vers el *nouveau roman* i l'esteticisme. Segons l'autor, els ecos del llenguatge del compromís es fan sentir encara en l'actualitat.

La part més extensa del volum és la dedicada a la revisió del realisme històric a casa nostra. En aquest sentit, és fonamental l'esforç de Vicent Simbor per aclarir els precedents i les influències de les diverses manifestacions realistes en la literatura catalana dels cinquanta i seixanta. L'autor comença amb un recorregut per les característiques del *neorealismo* italià, però en descarta una influència directa sobre la versió catalana. També qüestiona el paper del neorealisme espanyol en la gestació del moviment literari homònim a Catalunya, basant-se en les declaracions de diversos autors inclosos en la nòmina del primer. Prefereix atribuir la introducció que fa Espinàs del neorealisme a casa nostra a un vague "aire d'època", com una resposta instintiva de l'escriptor a les exigències d'un present convuls i precari. Simbor efectua així un considerable viratge respecte d'articles seus anteriors, en què considerava el *realisme social* espanyol precedent absolut i catalitzador de les manifestacions neorealistes i realistes històriques catalanes. Continua insistint, això sí, en la necessària distinció entre aquestes dues línies literàries, simultànies i de fronteres més aviat difuses, i proposa una nova terminologia que agrupe totes dues en una mena de moviment general, que ell denomina *realisme compromés* o *neorealisme*, en el sentit italià del terme. Les conclusions a què arriba coincideixen amb el pessimisme de l'àmplia majoria de la crítica: que la concreció del moviment en obres literàries va ser escassa i equívoca, més voluntat que realitat; que el programa de Castellet i Molas va tenir una vigència efímera.

Pere Roselló Bover, per la seua banda, fa una revisió similar del moviment a les Illes Balears, repassant-ne la vida literària durant els anys cinquanta i seixanta. L'autor canalitza la recepció del moviment a les Illes a través de la literatura espanyola, remarca la importància de Llorenç Villalonga com a representant de la literatura d'oposició al

realisme i indaga en els possibles antecedents d'una narrativa compromesa mallorquina. Roselló segueix Simbor en una classificació preliminar de les obres de Baltasar Porcel i Josep Palau i Camps, i aprofundeix després en l'anàlisi d'aquests autors des del punt de vista del compromís social i de l'objectivisme predicats pel *realisme històric*. Allarga, així mateix, la influència d'aquest fins als narradors de la segona meitat dels seixanta, perceptible en la intenció de retratar la societat contemporània i la idea de compromís. Com a conclusió, novament la inexistència d'un moviment *realista històric* més o menys articulat a les Illes.

Jaume Aulet ens proposa diverses hipòtesis de treball interessants sobre les manifestacions del realisme en la contística catalana dels anys seixanta. Des del punt de vista metodològic, Aulet prescindeix de la distinció entre *neorealisme* i *realisme social* preconitzada per Simbor i prefereix centrar-se en la innovació d'aspectes propis de tots dos moviments en la narrativa breu del moment. L'anàlisi de l'autor dóna com a resultat la constatació d'una pràctica literària que no respon al *realisme històric*, però sí a «un desig general de modernitat, de normalitat i de creació de mercat». El text de Vicent Alonso proposa una lectura d'*El café dels homes tristos*, de Víctor Mora, del qual destaca la mirada crítica i, en conseqüència, enriquidora, del comportament humà, lluny de partidismes empobridors. Josep Maria Balaguer se centra en la narrativa de Joan Oliver, i atribueix la campanya de recuperació d'aquest autor efectuada pels crítics defensors del *realisme històric* a l'actitud d'Oliver en la societat catalana, que representa un dels fils històrics a reprendre en un intent de superació de les limitacions dels anys quaranta i cinquanta. Assumpció Bernal, per la seua banda, fa un dels balanços més crítics del punt d'inflexió que va determinar el final del realisme històric. Qüestiona la funció revolucionària de la literatura i analitza alguns sèniors, com Perucho i Calders, menyspreats per la crítica realista i recuperats en els vuitanta. Maria Campillo mira de situar *Els argonautes* de Baltasar Porcel en relació amb la resta de la seua producció, examinant-ne l'evolució des de *La lluna i el Cala Llamp* com a resposta a la demanda que li fan els signes del temps i, no cal dir-ho, els crítics predominants del moment. Carme Gregori analitza *L'ombra de l'atzavara*, de Pere Calders, i la polèmica provocada per la coneguda oposició de l'autor als cànons del *realisme històric*. Gregori rellegeix les pàgines on Calders qualifica l'estètica realista com l'estil de la tristesa, i para esment en algunes aparents contradiccions de l'autor, que escriu *L'ombra de l'atzavara* com un intent aïllat d'adequar-se als cànons de la moda imperant. L'autora repassa també la recepció de Calders en la crítica de l'època: constata l'arraconament de l'autor per dissident però descarta la idea d'una mena de persecució orquestrada contra la seua narrativa. Tanca el volum Ramon X. Roselló amb una necessària aproximació al gènere

teatral. *La collita del diable*, de Josep Maria Espinàs, li serveix com a pretext per a una interrogació sobre el drama modern i la pretesa efectivitat de les tècniques realistes com a desvetlladores de consciència crítica.

En conclusió, el llibre és una bona mostra de la necessària tasca de recuperació d'un moviment literari que va ocupar, amb més o menys encert, amb major o menor fortuna, l'actualitat literària dels anys seixanta a casa nostra. Només a hores d'ara comença el *realisme històric* a ser revisat, amb el distanciament crític que la perspectiva temporal proporciona. En aquest sentit, el volum dóna una visió de conjunt prou compacta i enriquidora, establint enllaços i afavorint la perspectiva comparativa entre les literatures de la postguerra europea, malgrat l'heterogeneïtat que algunes vegades desvia l'atenció del lector vers aspectes tangencials –potser prescindibles. A mode de síntesi, la sensació de caos és la que sembla necessàriament unida al concepte del realisme de postguerra, el moviment literari de múltiples matisos i nomenclatures, de perioditzacions dubtoses i esquives característiques. La perspectiva europea no fa més que confirmar que l'oblit i el rebuig del *realisme històric* a casa nostra no és un fenomen aïllat, sinó que situacions semblants han afectat les diverses versions del moviment en altres literatures. Amb aquest volum, anem fent camí vers el balanç definitiu, que encara és urgent.

PATRÍCIA ALBEROLA
Universitat d'Alacant

Joan CASTAÑO GARCÍA, *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Alacant 2001, Institut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert».

Cal celebrar que l'Institut de Cultura de la Diputació d'Alacant tingués l'encert de publicar el present llibre, que reuneix vint articles de Joan Castaño, escrits al llarg dels últims quinze anys i dispersos en revistes, volums miscel·lanis, actes de congressos o col·loquis i que es presenten ara cuidadosament revisats i actualitzats en un volum amb una estructuració clara i concisa. Es tracta d'una selecció de treballs, de lectura àgil i de gran interès tant per al públic en general com per als estudiosos de la singular representació il·licitana, declarada per la UNESCO obra mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. Els textos, agrupats en sis apartats temàtics, són fruit de la rigorosa recerca documental sobre la *Festa* o *Misteri d'Elx*, duta a terme per un dels investigadors que, amb paraules del prologuista, el poeta i arquitecte elxà Gaspar Jaén, «més ha llegit i més ha estudiat i, per tant, més sap dels fets antics de la *Festa*» (p. 15)

i que, durant prop d'una dècada, ha exercit de mestre de cerimònies de la representació. A partir d'una fecunda utilització i un màxim aprofitament de les fonts arxivístiques, que l'autor, arxiver de l'església de Santa Maria, des de 1982, i del Patronat, des de 1986, coneix com ningú, Castaño ha reeixit excel·lentment a comprendre i transmetre en les seves aportacions l'abast històric i el significat cultural i identitari de la *Festa*.

El capítol que serveix de presentació s'obre amb un breu repàs de la vinculació cada cop més estreta que l'autor ha anat mantenint amb la representació il·licitana des de ben jove fins al present. Joan Castaño, nascut a Elx el 1957, recorda com, a finals dels anys setanta, el contacte amb Joan Gómez Brufal, antic arxiver del Patronat i de Santa Maria, li va despertar l'interès per aprofundir en el coneixement documental i bibliogràfic de la *Festa* i per iniciar les seves recerques a l'entorn de diferents aspectes de la representació. Dues dècades més tard, l'autor ha aconseguit, amb l'acurada i encertada elecció de vint dels seus treballs, reunits en el present volum, donar una àmplia visió dels principals camps d'investigació sobre la *Festa d'Elx* que ha anat conreant amb una dedicació constant i apassionada, seguint l'objectiu, com diu al final del capítol de presentació, que «el coneixement sobre la nostra *Festa* augmente i ens permeta comprendre-la, puntualitzar els aspectes que encara queden més obscurs i, al capdavall, estimar-la més encara» (p. 27).

Segueix un capítol d'introducció en què l'autor reflexiona sobre la naturalesa i identitat distintiva del *Misteri*, i ressalta la festivitat comunitària en què s'emmarca i que li dóna sentit com a element fonamental per a la pervivència d'aquest singular cas de representació d'arrel medieval continuada fins a l'actualitat. Al llarg d'aquesta introducció (pp. 31-41), Castaño ressegueix les diferents celebracions tradicionals que tenen com a nucli més assenyalat el *Misteri* i els actes que l'envolten, en destaca la vitalitat i l'arrelament i alerta sobre el perill que l'evolució social a la ciutat com també una determinada tendència a promoure la *Festa* com a espectacle culte suposen per la preservació del valor autèntic d'aquest «símbol del poble d'Elx» (p. 41).

El primer apartat del recull està dedicat a «L'Estat de la qüestió» i inclou l'estudi «Cent trenta anys d'estudis al voltant de la *Festa* o *Misteri d'Elx*» (pp. 45-57), en què l'autor fa un balanç de les investigacions dutes a terme a l'entorn de la representació i reajusta, en funció de nous coneixements, la seva classificació de períodes bibliogràfics, elaborada el 1989 i represa en el seu *Repertori bibliogràfic de la Festa d'Elx* (1994). Tenint en compte que, segons una referència trobada recentment, l'imprès més antic que es coneix amb relació a la *Festa* data de 1687, la primera etapa bibliogràfica, establerta per Castaño, abraça des de l'últim terç del sis-cents als dos primers terços del segle XIX, amb publicacions de caire religiós. Segueix una segona etapa, del 1869 al

1936, especialment fructífera, amb aportacions importants d'estudiosos com Pere Ibarra i Ruiz, Gaietà Vidal i Valenciano, Felip Pedrell, Josep Ruiz de Lihory i Teodor Llorente, entre d'altres. Amb la recuperació de la representació el 1941, comença el tercer període que dura fins al 1978 i que es distingeix per la proliferació de publicacions circumstancials d'impressions personals i visions localistes de la *Festa*, al costat d'escassos estudis rellevants, per exemple, de Josep Pomares Perlasia, Montserrat Albet i Roger Alier Aixalà o Enric A. Llobregat. Una última etapa és la que s'inicia el 1979 i en què destaca l'aparició de nombrosos articles erudits com també la realització i defensa de dues tesis doctorals de perspectives i aspiracions diferents, la de Lluís Quirante que posa èmfasi en els valors simbòlics i iconogràfics de les representacions assumpcionistes de València, Elx i Castelló de la Plana, i la de Francesc Massip que situa la *Festa* en el context europeu, analitzant d'una manera modèlica l'espai teatral i escènic, la maquinària i la tramoia, especialment l'aèria, els trucs escènics, etc. Una altra fita que Joan Castaño resalta d'aquest últim període és l'exposició «Món i Misteri de la Festa d'Elx» (1986) que donà lloc a un seguit de treballs importants d'un equip interdisciplinari d'investigadors amb aportacions diferents i complementàries sobre els múltiples elements de la representació. També destaca, per la seva bona acollida a la ciutat, la creació del Festival de Teatre i Música Medieval, l'any 1990, en un principi celebrat cada dos anys coincidint amb les representacions extraordinàries del *Misteri*. Fins l'any 2002, aquest festival es va veure feliçment complementat per l'organització d'un seminari que, sota la coordinació de Josep Lluís Sirera, va convertir-se en un excel·lent fòrum de reflexió i estudi sobre el teatre medieval. El fet que l'any 2004 el seminari deixés de celebrar-se no fa més que confirmar la denúncia de Castaño segons el qual en els últims anys d'aquesta quarta època, a partir de 1990, s'han hagut d'observar iniciatives mancades de rigor que presenten el *Misteri* d'una manera descontextualitzada, reiterant els vells tòpics de caràcter llegendari i populista. És d'importància cabdal, doncs, que prosperi el projecte de crear un Centre d'Estudis o de Documentació sobre la *Festa*, destinat a fomentar el rigor científic i la investigació, de la qual l'autor presenta les principals línies d'actuació, assenyalant les conclusions a què s'ha arribat fins ara i apuntant qüestions de caràcter literari, teatral, musical, litúrgic, antropològic i festiu que conviden a convertir-se en objecte de noves recerques.

El segon apartat inclou l'estudi «Les consuetes de la *Festa d'Elx*» (pp. 61-73), en què l'investigador centra l'atenció en la transmissió textual de l'obra, repassa les cinc *consuetes* o llibres de direcció que es coneixen actualment, en descriu les característiques principals i indica en les notes a peu de pàgina les aportacions bibliogràfiques més importants, posteriors a la primera publicació d'aquest article. D'entre les aportacions més recents, assenjala l'estudi d'un interessant conjunt de llibrets de cantor, analitzat

des d'un punt de vista teatral per Francesc Massip (1990), l'edició facsímil de la *Consueta* del 1751, copiada per Carles Tàrrega i Caro i exhumada, estudiada i editada pel mateix Castaño (1992), i una còpia literària de finals del s. XVIII, localitzada per Biel Sansano a la biblioteca Gabriel Llabrés de Palma de Mallorca i de la qual el mateix Sansano prepara l'edició.

En relació al tercer apartat, dedicat a la història de la representació, especialment a la seva organització, Castaño escriu en el capítol de presentació (p. 25): «potser és aquell [apartat] on he pogut presentar una major quantitat de documentació nova que d'una manera mínimament ordenada ja vaig sintetitzar en el llibre *L'organització de la "Festa d'Elx" a través del temps* (1997).» Per la proximitat i la familiaritat de l'autor amb la documentació arxivística, els estudis reunits en aquesta secció resulten especialment sòlids i atractius. El fet és que, amb la curiositat, perseverança i diligència que el caracteritzen, Castaño ha sabut obtenir el màxim rendiment del seu càrrec al capdavant dels dos centres documentals que han aportat nombrosos testimonis inèdits o poc coneguts per la investigació: d'una banda, a l'Arxiu Històric Parroquial de Santa Maria, del qual ha catalogat el fons en col·laboració amb la professora Anna M. Álvarez Fortes (1995), i, de l'altra, a l'Arxiu del Patronat del *Misteri d'Elx*, confegint el ja al·ludit *Repertori bibliogràfic*, basat fonamentalment en publicacions conservades en aquest dipòsit. D'entre els textos no recollits en el present volum, per l'autoria compartida amb l'esmentada Álvarez Fortes, convé recordar la recerca dedicada al testament d'Isabel Caro, on apareix la referència documental a la *Festa* més antiga (1523) de les localitzades fins ara, i l'estudi sobre l'arrova d'oli, un antic impost amb el qual es pagaven les despeses del *Misteri*. Per la seva banda, els quatre escrits relatius a la història de la *Festa* inclosos en el present volum han estat triats per l'autor amb la voluntat de cobrir diferents èpoques de la representació. Així, per exemple, en el primer, «La tradició de la "Vinguda" de la Mare de Déu, origen llegendari de la *Festa* o *Misteri d'Elx*» (pp. 77-94), s'analitza la transmissió popular del relat, que relaciona la gènesi de la *Festa* amb esdeveniments miraculosos, una tradició llegendària, no documentada abans del segle XVIII, que continua gaudint d'un fort arrelament local. L'estudi següent, «La música a l'església de Santa Maria d'Elx» (pp. 95-129), ressegueix la història de la capella de músics i cantors de Santa Maria, encarregada d'interpretar la *Festa* fins el 1835, i inclou una relació detallada dels mestres de capella, a més de valuoses informacions sobre el funcionament intern, la construcció dels orgues de l'església, etc. Un dels articles al nostre parer més interessants és «El Vincle del doctor Caro, una font ocasional de finançament de la *Festa d'Elx*» (pp. 131-148), que versa sobre una anacrònica però vigent institució que des del segle XVIII administra uns béns immobles,

encara avui propietat de la Mare de Déu d'Elx, els beneficis dels quals, en les èpoques liberals del XIX, es destinaren a cobrir parcialment algunes despeses realitzades en l'organització del *Misteri*. En l'últim apartat d'aquesta secció, una vegada més, Castaño aprofita al màxim el seu coneixement dels fons documentals rellevants i fa un minuciós recorregut del període de restauració de l'església de Santa Maria i de la mateixa *Festa* que la «Junta Nacional Restauradora del *Misterio de Elche* y de sus Templos» va potenciar i realitzar entre el 1939 i el 1948 (pp. 149-176).

El següent apartat sobre la teatralitat de la *Festa* reuneix el major nombre d'aproximacions. És en aquest camp on Castaño, d'una banda, parla com a investigador que procura comprendre i transmetre el significat i el valor de la multiplicitat d'aspectes que configuren la *Festa*, i, de l'altra, deixa constància del seu coneixement de la pràctica escènica, basant-se en l'experiència adquirida durant gairebé una dècada com a mestre de cerimònies de la representació. La vessant teòrica domina en el treball sobre el significat dels llocs escènics de la festa («Simbologia dels escenaris de la *Festa d'Elx*», pp. 179-186), en l'estudi de la documentació escrita i gràfica referent a la maquinària aèria i terrestre de l'obra («La tramoia de la *Festa d'Elx*: notes a la seua evolució», pp. 187-197), en l'article sobre la *Festa d'Elx* com a exemple del costum medieval d'utilitzar imatges en les representacions de teatre assumpcionista («Utilització i veneració d'imatges en el teatre assumpcionista medieval: la *Festa* o *Misteri d'Elx*», pp. 199-210), en el suggerent article en què Castaño localitza «el Jesús» com a personatge de l'Araceli que va precedir l'actual Àngel Major; text acompanyat d'un sèrie de fotografies referencials («Jesucrist, possible personatge de la *Festa d'Elx*», pp. 211-226) i, finalment, en el recorregut iconogràfic sobre l'evolució escènica del *Misteri* els últims cent anys, acompanyat pel corresponent estudi, en què posa en relleu la necessitat de salvaguardar el *Misteri* de canvis i alteracions efectuats sense tenir en compte la tradició de la representació il·licitana («Cent anys d'evolució escènica de la *Festa d'Elx* en imatges», pp. 245-292). Pel que fa als escrits més influïts per la implicació personal de l'autor com a responsable escènic de la peça entre els anys 1992 i 2000, n'és un exemple l'última *consueta* o quadern de treball del segle XX, fins al present inèdita, com també dos dels treballs recollits en el volum: un, dedicat als cantors de la *Festa* en la seva vessant d'actors («L'actor en la història de la *Festa d'Elx*», pp. 227-243) i un altre referit a l'evolució escènica de l'obra en els últims cinquanta anys («L'evolució escènica de la *Festa d'Elx* en la segona meitat del segle XX», pp. 293-292).

El cinquè capítol, dedicat a la creació popular de cançonetes, expressions o parèmies, sorgides del context de la representació, inclou dos treballs, el primer dels quals, «La literatura popular al voltant de la *Festa* o *Misteri d'Elx*» (pp. 313-335),

reprodueix en un apèndix uns goigs de l'Assumpció, obra anònima del segle XVII, escrita en català, i dos romanços castellans sobre la intervenció protectora de la Mare de Déu d'Elx que daten del 1727 i del 1846. El segon, «Aproximació al refranyer de la *Festa d'Elx*» (pp. 337-349), serveix a Castaño per deixar constància d'un seguit d'expressions clarament relacionades amb la *Festa* i algunes de les quals, segons ell, ja no figuren en la parla col·loquial si bé abans se solien utilitzar habitualment. Aquestes mostres de cultura tradicional evidencien l'arrelament popular del drama assumpcionista i contribueixen a explicar el caràcter comunitari, el valor simbòlic i el significat identitari que la *Festa* té per als il·licitans que l'omplen de sentit i en garanteixen la pervivència.

En el sisè i últim apartat, Castaño presenta algunes de les seves aproximacions sobre documentació i bibliografia referides a la *Festa*. Així, per exemple, en «Documentació eclesiàstica per a l'estudi del teatre religiós medieval: la *Festa* o *Misteri d'Elx*» (pp. 353-360), trobem un repàs sintètic dels documents conservats a l'esmentat arxiu històric de Santa Maria relacionats amb la representació. A continuació, s'analitzen alguns aspectes bibliogràfics, com ara l'evolució de les guies per als espectadors publicades des del segle XVIII («Breu història de la guia per a l'espectador de la *Festa d'Elx* (1741-1983)», pp. 361-376), la divulgació dels valors de la peça a través de la premsa periòdica («Una aproximació a la difusió de la *Festa* o *Misteri d'Elx* en els últims cent anys: la premsa escrita (1870-1990)», pp. 377-387) i, finalment, la importància de l'emblemàtica revista local *Festa d'Elx*, creada l'any 1942 com a homenatge a la *Festa* i la ciutat que l'acomboia, publicació que Castaño va dirigir per encàrrec de l'Ajuntament d'Elx entre 1995 i 1998 i que inexplicablement no sembla tenir el suport institucional necessari per a garantir-ne la continuïtat («*Festa d'Elx*: cinquanta anys d'una publicació il·licitana», pp. 389-408).

En resum, aquestes *Aproximacions a la Festa d'Elx* de Joan Castaño constitueixen una obra molt completa, basada en unes recerques sòlides i perfectament documentades, els resultats de les quals l'autor ha sabut transmetre amb un discurs precís i entenedor. És d'agrair, doncs, que aquests articles de lectura agradable i contingut altament interessant s'hagin aplegat en un volum plenament recomanable per a tothom que estigui interessat a ampliar els seus coneixements sobre els aspectes més diversos de la *Festa d'Elx*.

LENKE KOVÁCS

SOLÀ Joan, Maria-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona 2002, Empúries.

El gruix més important de gramàtiques del català és de caire normatiu. Volem dir que els parlants de català tenen a disposició una oferta àmplia de manuals que estableixen els usos correctes de la llengua i en prescriuen els incorrectes; n'hi ha de molt exhaustius, gramàtiques pròpiament dites, amb prescripcions que afecten tots els nivells de la llengua, i n'hi ha de més selectius, coneguts com a “manuals de dubtes”, en els quals se'n ofereixen solucions a problemes puntuals –sovint els problemes més habituals dels correctors.

Ja fa temps que els estudiosos s'han adonat que potser l'oferta és massa àmplia i, fins i tot, desmesurada. Els motius de la proliferació d'aquestes obres en els darrers anys són diversos i coneguts: la gramàtica del 1918 de Fabra ha esdevingut massa esquemàtica per a les necessitats de hui en dia: el català ha arribat a la premsa, a la publicitat, a les empreses i, sobretot, ha guanyat presència dins l'àmbit de l'oralitat en la ràdio, en la televisió, en les escoles... A aquests fets, cal sumar-hi el debilitament de la intuïció lingüística dels parlants –la majoria sabem més castellà que català–, que provoca que s'anul·len els judicis correctes sobre gramaticalitat i que els parlants de català visquem en un dubte constant quan afrontem la tasca de dominar l'estàndard.

Potser per aquesta hiperabundància de normativa, esperàvem en candeleta una gramàtica diferent, descriptiva, que ens mostrés com és la llengua que parlem, quines són les estructures que caracteritzen el català, lluny de consideracions prescriptives. La *Gramàtica del català contemporani* (GCC), dirigida per Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, prova d'omplir aquest buit. Per assolir aquest objectiu, la GCC, es diu en la introducció, se centra en la descripció de la llengua culta actual, de l'estàndard.

Hi ha altres gramàtiques descriptives del català al mercat, per exemple la de Fabra del 1956, massa breu, i d'altres de més actuals com les de Badia, del 1962 i el 1995, o bé la de Wheeler *et al.*, del 1999, excel·lent, però destinada a angloparlants. També hi ha un nombre important –en quantitat i en qualitat– d'estudis sobre fonètica, morfologia, sintaxi i lèxic del català, sincrònics, diacrònics, dialectals, des de l'estructuralisme, la gramàtica generativa, la gramàtica cognitiva, etc., tanmateix dispersos en actes, revistes, llibres diversos, cosa que dificulta una visió global de les particularitats i generalitats de la nostra llengua.

La *GCC* se'ns presenta com a superadora d'aqueixes dificultats. 3.495 pàgines, cinquanta-dos capítols, distribuïts en tres volums, amb una bibliografia que ocupa cinquanta-set pàgines, a més d'un índex de paraules i de conceptes, són dades prou indicadores del grau d'exhaustivitat de la descripció que ens ofereixen els cinquanta-sis autors que hi participen. Tots en actiu, tots professionals de la llengua d'arreu del territori lingüístic –fins i tot, n'hi ha dos de forasters, Brenda Laca i Max Wheeler, ben coneguts del món de la catalanística. Fet i fet, una obra col·lectiva, que té l'avantatge de reunir totes les investigacions disperses sobre el català, feta per estudiosos que escriuen sobre el que més saben i dirigida, se'ns diu en la introducció, als professionals de la llengua (investigadors, professors, traductors, assessors, escriptors, guionistes), però també al públic culte en general i a qualsevol professional de lingüística o de les llengües romàniques. Un objectiu agosarat que, com comentarem en aquesta ressenya, exigeix un extraordinari esforç de síntesi dels redactors i un fenomenal esforç de coordinació i depuració de part dels quatre directors del projecte.

Hi ha altres llengües –amb una vida menys agitada que la nostra– que també tenen gramàtiques d'aquest tipus. Així, per a l'italià, la *Grande grammatica italiana di consultazione* (Renzi, Salvi i Cardinaletti, 1988-1995), per a l'espanyol la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española* (Bosque i Demonte, 1999) i, finalment, per a l'anglès, *The Cambridge Grammar of the English Language* (Huddleston i Pullum, 2002). Les dues primeres han servit com a punt de referència per a l'elaboració de la *GCC*; tanmateix, com tota obra que pren d'altres com a referència, les supera en alguns aspectes. Cal esmentar, en aquest sentit, que és novetat de la *GCC* la inclusió, a banda de l'estudi de la morfologia i la sintaxi, d'onze capítols sobre fonètica i fonologia i un capítol de presentació general de la llengua catalana, realitzat per Brauli Montoya. Aquest capítol respon a la necessitat, comentada adés, de satisfer un públic no exclusivament expert en català. És una síntesi completa (amb mapes i dades estadístiques actuals) sobre el territori on es parla català, la filiació de la llengua, les varietats geogràfiques, un mica d'història, la situació sociolingüística i, finalment, una panoràmica dels estudis de filologia catalana.

Com ja hem avançat, la *GCC* posa al dia tot el que se sap sobre gramàtica catalana. Ara bé, no és solament una gramàtica de compilació. En els tres blocs en què es divideix (fonètica i fonologia, morfologia i sintaxi) hi ha una faena d'aprofundiment. Sovint, més que no pas descriptiva, la gramàtica sembla explicativa. Com veurem d'ací en avant, el lector trobarà en bona part dels capítols explicacions aprofundides de molts

fenòmens, que duen els redactors a provar de fer generalitzacions, freqüentment reeixides i noves, sobre certes regularitats de la nostra llengua. Per problemes d'espai, no podem ressenyar tots els capítols de la *GCC*; per tant, farem referència a aquells articles que ajudaran el lector a fer-se una idea general del contingut dels tres volums. Més avant donarem notícia de la resta d'articles, en relació amb qüestions puntuals.

La primera part de la gramàtica reuneix onze articles dedicats a fonètica i fonologia. El primer capítol és introductor i el seu autor, Joan Julià i Muné («Els sons del català»), ens hi ofereix una descripció general de tots els sons de la llengua. És una sistematització molt completa i precisa, perquè presenta tots els sons vocàlics i consonàntics del català, caracteritzats tant des del punt de vista articulatori com acústic, i, a més, ofereix una explicació detallada de la variació de cada so en relació amb el context de producció.

En els capítols següents (del 2 al 9), Joan Mascaró, Teresa Vallverdú, Jesús Jiménez, Maria-Rosa Lloret, Blanca Palmada, Gabriel Bibiloni, Miquel-Àngel Pradilla i Nicolau A. Dols s'encarreguen d'oferir al lector una descripció completa dels fenòmens que afecten la fonètica segmental. Els autors fan generalitzacions importants i colpidores, com per exemple l'anunci de Joan Mascaró («El sistema vocàlic. Reducció vocàlica») sobre el fet que en català la desaparició de l'accent no sempre comporta reducció vocàlica, sobretot quan traspassem el marc del mot simple i ens movem en la fonologia de l'enunciat. Per això, en [ɔ]brellaunes, tot i la pèrdua de l'accent del primer component, no hi ha reducció [ɔ]>[u]. Tampoc no hi ha reducció [ɛ]>[ə] en fan s[ɛ]t pams, tot i que l'accent de tot l'enunciat recau en pams. D'altra banda, se sistematitzen fenòmens que afecten les vocals, com ara l'elisió, la diftongació, el hiat o l'harmonia vocàlica i també els que caracteritzen el sistema consonàntic del català. Ens referim a l'assimilació d'oclusives i fricatives a la sonoritat de l'element següent, així com també de les assimilacions que comporten canvis en el mode i en el punt d'articulació —aquestes darreres molt importants en nombre en català—, l'elisió de *-n* i *-r* i d'altres més particulars com l'apitxament que tracta Miquel-Àngel Pradilla Cardona («Ensordiment, espirantització i fenòmens que afecten les sibilants») amb una mica més d'aprofundiment.

Cal esmentar en aquest punt l'excel·lent capítol de Maria-Rosa Lloret («Estructura sil·làbica»), on es detallen tots els tipus d'estructures sil·làbiques del català i es descriuen, fins i tot, estructures sil·làbiques complexes, no esmentades per la normativa actual, com ara *pneumàtic*, *gnom* o *mnemotècnic*. A més a més, s'expliquen fenòmes

d'elisió típics del català a partir de les característiques de la síl·laba catalana; és el cas dels neologismes com *gasoil*, *cuir*, o *clown*, que tradicionalment s'han resolt com a *gasoi* o *gasoll*, *klón*, etc., perquè el català no suporta les codex complexes formades per semivocal + líquida, ni codex amb semivocal + nasal.

Finalment, és necessari destacar el vincle que s'estableix contínuament amb la morfologia en relació amb l'explicació d'alguns fenòmens. Nicolau A. Dols Salas («Fenòmens en grups consonàntics») presenta encertadament com la morfologia és sovint l'explicació de moltes excepcions a fenòmens fonètics regulars. Així, s'explica pel límit de morfema per què no simplifiquem /mp/ en *acampar* i, en canvi, sí que ho fem en *camp obert* [kà.mú.βɛrt].

Els dos darrers articles d'aquesta part se centren en la fonètica suprasegmental. Salvador Oliva i Pep Serra expliquen que en català l'accent no apareix a l'atzar, sinó que respon a una regularitat que, potser no ens n'havíem adonat, és molt semblant a la regularitat del llatí; no debades d'aqueixa llengua ho hem heretat tot, també l'accent. L'explicació sobre el grau de predictibilitat de l'accent català és profunda—complicada—i en alguns punts agosarada (vegeu l'explicació de l'accent de *llapis*), però ens obri les portes a un fenomen poc estudiat i molt interessant. Pràcticament inexistent fins ara era l'estudi de l'entonació en català. L'article de Pilar Prieto Vives («Entonació») ompli amb escreix aquest buit i ens ofereix una descripció brillant d'aquest fenomen tan difícil de sistematitzar.

El bloc dedicat a la morfologia, té també un capítol introductori («Aspectes generals»), en el qual Joan Mascaró defineix els elements principals de descripció morfològica i presenta els temes que apareixeran en els 9 capítols restants de què consta aquesta part.

Els quatre primers capítols estan dedicats a la morfologia flexiva. Esteve Clua i Jordi Colomina arpleguen tota la informació disponible sobre la formació del gènere i el nombre en els adjectius i els noms de la nostra llengua —el primer—, i sobre les característiques morfològiques de l'article, els demostratius, possessius, interrogatius, numerals, quantitius, indefinits i dels pronoms personals forts i febles —el segon. Quant a la flexió verbal, hi ha un capítol de Maria Pilar Perea per a la «Flexió verbal regular» i un altre sobre «Flexió verbal irregular i verbs defectius» que elabora Max Wheeler, tots dos d'una cohesió, claredat i aprofundiment similars, fet que comporta un alt grau de coordinació entre els autors o una tasca contundent dels directors de la gramàtica —o ambdues coses. Es planteja en tots dos el concepte de regularitat verbal,

punt que comentarem més avant, i en tots dos s'apunten tendències o particularitats de la flexió verbal en català.

Molt interessants tant per al lector investigador com per al lector menys especialitzat són els capítols dedicats a la morfologia lèxica. D'una banda, perquè s'aprofundeix, es discuteix i es pren posició teòrica sobre fenòmens fins ara no massa ben tractats. Així, com a novetat, M. Teresa Cabré («Derivació») i Lluïsa Gràcia («Composició»), estudien els prefixos àtons dins la derivació i els tòncics dins la composició, bo i partint del fet que hi ha casos de difícil classificació. De l'altra, perquè se'ns ofereix una descripció completa dels elements que intervenen en la derivació i en la composició i no es defuig el tractament dels mots de classificació difícil, com és el cas de les locucions, expressions fixes i fraseologismes (vegeu Mercè Lorente Casafont, «Altres elements lèxics»), que prenen importància com a reflex de la conceptualització del món de cada llengua, i sobre les quals encara caldrà aprofundir molt.

Finalment, cal fer esment especial de l'article de Teresa Cabré Monné («Altres sistemes de formació de mots»), en el qual per primera vegada trobem un tractament especial, sistemàtic i molt aprofundit del truncament. L'autora hi presenta els diversos tipus de mecanismes de creació dels hipocorístics en català i apunta la pèrdua progressiva del sistema genuí –el truncament per la dreta, del tipus *Agustina-Tina*– a favor del sistema castellà –de truncament per l'esquerra, del tipus *Tere*, a partir de *Teresa*. Un procés, a parer de l'autora, de difícil recuperació, precisament perquè l'estudi dels hipocorístics ha estat bandejat per la gramàtica i la lexicografia oficials.

El capítol que tanca aquesta part sobre morfologia i, de retop, el primer volum de la *GCC* està dedicat a la descripció de les característiques dels mots àtons (vegeu Eulàlia Bonet «Cliticització»), pas, d'altra banda, imprescindible per a oferir un bon estudi dels pronoms febles.

La sintaxi està explicada en trenta-un capítols i ocupa els dos darrers volums de la *GCC*. N'és la part més extensa i també la més feixuga, no debades aquests dos trets caracteritzen la sintaxi com a fenomen lingüístic. El bloc introductori d'aquesta part (capítols 1-4) gira entorn de la noció d'oració. Ací el lector trobarà novetats com el primer tractat de l'el·lipsi –nominal i verbal– que ens ofereix M. Lluïsa Hernanz («L'oració»). Catorze pàgines dedicades a establir com aquest mecanisme és un dels principals limitadors de redundància de la llengua –podem ometre subordinades senceres amb les famoses oracions truncades (*La Júlia es va casar l'any passat; el problema és que no recordo amb qui* \emptyset). També és novetat de la gramàtica l'estudi de la modalitat

oracional, que analitza extensament Lluís Payrató («L'enunciació i la modalitat oracional»).

Hi ha un segon bloc (capítols 5-21) dedicat a l'oració simple, concretament a les classes de paraules (nom, pronom, determinant, adjectiu, preposició, adverbi i quantificadors) i sintagmes (s'estudia especialment el sintagma verbal) que la componen. I ací trobem bona part dels temes més interessants i controvertits de la sintaxi catalana. Respecte d'aquestes qüestions, hi ha articles fonamentalment descriptius, recopilatoris del que ja s'ha dit, i d'altres que hi aprofundeixen més i ofereixen línies d'explicació noves. Entre els primers, trobem per exemple el de Josep M. Brucart («Els determinants») en el qual es dedica un apartat a descriure l'article neutre «lo» partint, fonamentalment, de les aportacions de Solà. També cal fer esment de la síntesi completa i ben documentada sobre la distribució de *per* i *per/a* i l'ús de les preposicions *en/a* de Pelegrí Sancho Cremades («La preposició i el sintagma preposicional»). En aquest article també es tracta breument la distribució de *com / com a* i s'apunten les línies d'investigació que segueixen Lacreu o Colomina sobre aquesta diferència en valencià.

D'altra banda, és ja insuperable la descripció que Joan-Rafael Ramos fa dels usos de *ser* i *estar* («El SV, II: la predicació no verbal obligatòria»). Reeixit, i dens també, és l'intent de Júlia Todolí («Els pronoms») de sistematitzar i explicar les condicions semàntiques i sintàctiques de pronominalització en català, cosa que li permet fer llum sobre la duplicació pronominal en casos obscurs; sobretot és impecable l'estudi sobre el pleonasma en el clíctic de datiu, des dels casos de duplicació obligatòria (*No sé què li passa a Joana*) fins als casos on la duplicació és opcional (*Li han robat el cotxe a Lluís*), tenint en compte la informació que ens ofereixen els diversos parlars.

S'aprofundeix també en la inacusativitat, el tipus IV (*Ha arribat un parent meu*) de Fabra, dins dels articles ja comentats d'Aurora Bel i Joan-Rafael Ramos, però sobretot en el de Joana Rosselló («El SV, I: Verb i arguments verbals»), que fa una anàlisi sobre els diversos conceptes que afecten aquestes construccions, com ara la causalitat interna, i destria la inacusativitat de la intransitivitat tant des del punt de vista semàntic com sintàctic.

L'estudi d'Enric Serra i Manuel Prunyonosa titulat «La coordinació» inaugura un tercer bloc d'articles (capítols 17-21) que se centren en l'oració composta. De la mateixa manera que havíem vist adés amb els pronoms, ací també es donen les condicions de coordinabilitat, és a dir, el conjunt de requisits que en català han de complir les oracions coordinades per a ser gramaticals. Molt instructiu és també

l'apartat dedicat a la juxtaposició, amb l'explicació de l'entonació com a una de les eines bàsiques que atorga unitat a aqueixes construccions. Hi ha dos articles fonamentals. En primer lloc, el capítol de Xavier Villalba («La subordinació»). L'autor replanteja el ja tradicional canvi de preposició en les subordinades d'infinitiu del tipus *Va insistir en el servei del vi en copes altes / a servir el vi en copes altres* com a caiguda de preposició i introducció dels subordinants *a* i *de*, i n'ofereix una justificació molt convincent i il·luminadora. En segon lloc, l'article de Joan Solà, que permet descobrir la riquesa de les construccions de relatiu en català i, alhora, suggereix línies d'investigació sobre construccions que no havien estat esmentades fins ara.

Hi ha cinc articles que descriuen les subordinades més perifèriques. És molt complet l'estudi d'Avel·lina Suñer sobre les construccions de gerundi i participi. El lector quedarà bocabadat de la quantitat d'estructures d'aquest tipus que utilitzem diàriament i que, fet i fet, serveixen per a donar forma a la majoria de dites populars, refranys i sentències.

També es tracten fil per randa altres fenòmens que afecten tota l'oració, com la negació (M. Teresa Espinal) o les relacions temporals i aspectuals (M. Pérez Saldanya). Finalment, hi ha tot un capítol centrat en aspectes sintàctics relacionats amb el discurs. Ens referim a l'estudi de Maria Josep Cuenca sobre els connectors textuais i les interjeccions, bona iniciació a un tema del qual queda gairebé tot per dir.

Per actualitzar i aprofundir sobre fonètica, fonologia, morfologia i sintaxi catalanes, els redactors han aprofitat al màxim els avanços que s'han produït en la teoria gramatical al llarg del darrer segle. Ara bé, se n'han beneficiat solament en la mesura que les noves metodologies han aconseguit una millor explicació de tots els fets relacionats amb la llengua. La *GCC* no és una gramàtica teòrica; és a dir, el lector no trobarà una gramàtica fonamentada en el generativisme, en el cognitivisme o en la gramàtica liminar, tot i que hi participen autors d'aquests tres models teòrics. Trobarà fenòmens descrits i explicats a partir d'aquests i altres models, però solament utilitzant conceptes gramaticals establerts de forma general dins la comunitat lingüística. Aquest fet respon a l'objectiu d'accedir a un públic ampli i explica un dels aspectes més característics d'aquesta gramàtica: l'afany de claredat.

A aqueix objectiu obeeix, per exemple, l'estructura dels articles. Els cinquanta-sis capítols comencen amb la definició del concepte principal que s'hi tracta i, a mesura que avança la descripció del fenomen, es defineixen també conceptes secundaris. És lloable que per definir un concepte s'opte en primer lloc per arreplegar el que n'han

dit els nostres gramàtics. La subordinació, la quantificació, els relatius, els adverbis, etc., s'estudien amb referències que van des de Fabra fins a Wheeler, passant per Par, Calveras, Sanchis, Badia, etc. Aquest fet prestigia –per fi– la tradició gramatical pròpia, bandejada o oblidada tan sovint.

Pel que fa a l'establiment dels conceptes, la *GCC* no parteix de l'error d'intentar oferir al lector definicions discretes, precises i inamovibles; fer-ho, a favor de la claredat, seria, si més no, una fal·làcia. Amb un esperit més o menys explícitament cognitivista, en la majoria dels capítols s'aposta per descripcions graduals i no discretes, definicions operatives, que no volen ser definitives: ho afirma Aurora Bel en definir els papers temàtics i es confirma, per exemple, en la definició que Anna Gavarró i Brenda Laca ens ofereixen de les perífrasis. Cal fer esment també, en aqueix mateix sentit, de l'article d'Àngel López i Ricard Morant, en el qual es parteix de les intuïcions de Fabra per a establir una classificació dels elements adverbials en termes de centre-perifèria.

En les pàgines dedicades a delimitar conceptes teòrics el lector investigador podrà trobar també discussions i posicionaments teòrics sobre diverses qüestions. És paradigmàtic d'açò mateix l'establiment del concepte de regularitat verbal que es perfila coordinadament en els capítols de Maria P. Perea («Flexió verbal regular») i Max Wheeler («Flexió verbal irregular i verbs defectius»), o el de Xavier Villalba («La subordinació»), sobre la diferència entre coordinació i subordinació. Tanmateix, és en aquests punts de reflexió on el lector menys especialitzat pot trobar-se perdut. És difícil seguir, per exemple, l'impressionant desplegament d'informació que ens ofereix Abelard Saragossà abans d'arribar a la definició del fenomen de la comparació.

Aqueix grau de dificultat que trobem en alguns articles es compensa amb la gran quantitat d'exemples, d'esquemes i quadres explicatius escampats per tota la *GCC*. A més a més, l'índex de matèries i conceptes ajuda el lector a localitzar aquells fenòmens dels quals necessita precisar el significat. Tanmateix, sovint aquest interès per la claredat provoca repeticions en l'explicació de determinats fenòmens, que podrien haver-se resolt amb remissions.

En alguns capítols s'adopta una tècnica de definició que, a parer nostre, és molt encertada i podria haver-se extrapolat a altres articles. Consisteix a inserir l'explicació d'una unitat concreta dins del marc general del fenomen que representa. A tall d'exemple, Josep M. Brucart i Gemma Rigau expliquen els elements quantificadors després de situar-los en el marc més ampli del fenomen de la quantificació que, en català, no s'expressa solament mitjançant aquests elements. Així, sovint la coordinació

i el plural formen també sintagmes quantificats: *Pere i la Maria van anar a Perpinyà* i *Els seus germans van anar a Perpinyà* es poden interpretar com a esdeveniments separats i que, per tant, es fan dues vegades. Així mateix, Anna Bartra Kaufmann explica la passivització com un recurs d'impersonalització que, com sabem, en la llengua es pot fer de moltes altres maneres.

Al final, amb aquest desplegament de bona precisió hi ha el propòsit de servir de referent terminològic a tots els investigadors; en altres paraules, hi ha l'objectiu d'establir una terminologia comuna en català, avalada per l'ús que en fan aquests especialistes. Es prova d'usar els conceptes i la terminologia tradicionals o bé els que han aportat alguns models lingüístics més moderns, però que estan ja acceptats per la majoria dels especialistes. Solament en algun moment es proposen novetats, que se justifiquen sobradament. És el cas de la proposta de denominació dels temps verbals que fa Manuel Pérez Saldanya en l'article que dedica a les relacions temporals i aspectuals.

Hi ha comentaris en la *GCC* que també ajuden a aclarir determinats fenòmens i que, de retop, enriqueixen el contingut d'alguns articles. Ens referim a les notes a peu de pàgina o als comentaris breus inserits en el discurs que comparen la nostra llengua amb d'altres, romàniques i no romàniques. N'hi ha que permeten esbrinar particularitats exclusives del català. M. Teresa Espinal («La negació») ens informa que l'ús de mots negatius en contextos polars amb un valor no negatiu, del tipus *¿que has trobat cap porta oberta?*, és més habitual en català que no pas en altres llengües romàniques del nostre entorn lingüístic més immediat. O que —com precisa Enric Vallduví («L'oració com a unitat informativa») —, a diferència de l'anglès o de l'espanyol, en català qualsevol intent de desplaçament cap a l'esquerra del cim tonal dóna una oració agramatical. Així podem dir *Vaig ficar els ganivets al CALAIX*, però és més estrany **Vaig ficar els GANIVETS al calaix* o **Vaig FICAR els ganivets al calaix*. Aquesta característica estructural explica en part l'existència i l'alta freqüència d'ús de la dislocació en la nostra llengua.

Per contra, d'altres permeten situar el català dins la pròpia família lingüística i, fins i tot, aclareix problemes no ben resolts pels gramàtics anteriors. Anna Gavarró i Brenda Laca ens informen que la majoria de manuals prescriptius consideren que l'ús de <estar+gerundi> és poc genuí quan el verb finit es conjuga en present o en imperfet i l'oració té un valor progressiu (*Està / estava dinant*). Ara bé, en totes les llengües romàniques en què trobem aquesta perífrasi (portuguès, italià, castellà) es dóna precisament en el present i l'imperfet (en el cas de l'italià, exclusivament en aquest

temps). Per tant, allò que les obres prescriptives bandegen és un fenomen general romànic, no un castellanisme. Finalment, a voltes les referències a altres llengües vertebren capítols sencers, per exemple Joan Julià caracteritza els sons en relació amb altres llengües (espanyol, anglès, basc...).

Ja hem anunciat que en la *GCC* no es fa normativa. Ara bé, en aquest afany per sistematitzar tota la informació sobre la nostra llengua, els autors consideren imprescindible indicar, quan s'escau, si una construcció o ús sintàctic és o no normatiu. I és un encert més de la gramàtica el sentit restrictiu que pren del concepte "normativa": la gramàtica de Fabra del 1918, els documents normatius de l'IEC, les dues propostes de l'IEC per a un estàndard oral i, en algun cas, algun document del Termcat. Hi ha un interès especial perquè el lector tinga clar què està sancionat per la normativa i què són recomanacions dels gramàtics, a voltes incorrectes o extremades, fruit, d'una banda, de l'esquematisme de la gramàtica del 1918, de la pèrdua d'intuïció que comentàvem al principi, però, també, de l'afany d'alguns estudiosos de ser massa puristes; recomanacions, d'altra banda, que –com sabem i patim– passen de manual a manual sense comprovació prèvia.

Hi ha precisions que poden il·luminar molts correctors en la seua tasca diària i són una mostra més del grau d'aprofundiment amb què es tracten moltes qüestions controvertides i de la bona intuïció dels lingüistes. Avel·lina Suñer («Les construccions adjuntes en gerundi i participi»), per exemple, ens fa veure que Fabra, tot i que rebutja taxativament el gerundi de posterioritat, no tracta tots els casos –l'esquematisme del qual parlàvem– i això provoca que actualment es rebutgen gerundis plenament genuïns: és el cas dels gerundis de quasi-simultaneïtat o de posterioritat immediata *Va donar per acabat el seu exili establint-se a Barcelona*, que fan referència a un fet que en part es desplega temporalment sobre l'últim tram de l'esdeveniment expressat per la principal.

Hi ha casos –no és una pràctica habitual– en què es dedica un apartat específic en la gramàtica a alguna qüestió normativa. És el cas de l'article sobre l'infinitiu, en el qual Àlex Alsina aprofita per a justificar que la censura normativista de la nominalització de l'infinitiu s'aguanta en fonaments molt dèbils. També Solà, en parlar de les construccions clivellades, hi dedica tot un apartat per justificar, seguint Fabra, la genuïnitat de la construcció, rebutjada per diversos gramàtics. Tot plegat s'obrin portes, noves idees que poden contribuir a la nova edició de la gramàtica normativa de l'Institut que, com aquesta, també esperem en candeleta.

Com ja hem esmentat més amunt, la gramàtica descriu la llengua culta actual. Tot i això, el lector hi trobarà també notes interessants sobre la llengua col·loquial quan aquesta ajuda a donar una visió més completa de les estructures més freqüents i característiques de la nostra llengua. Joan Solà, per exemple, dedica un apartat a l'estudi de les pseudorelatives del tipus *Aquesta és una construcció que jo no l'he usat mai*, que tothom construeix amb duplicació pronominal però que la normativa condemna. Són habituals també els exemples d'un registre oral espontani, no especialitzat i informal en l'article de Payrató sobre el funcionament del català en el moment de la conversa. Aquestes dades són extretes majoritàriament de converses enregistrades per l'autor mateix, però també del *Corpus de Català Contemporani* de la Universitat de Barcelona (concretament el *Corpus Oral de Conversa Col·loquial* i el *Corpus Oral de Registres*). També Maria Josep Cuenca fa ús de corpus informatitzats (en aquest cas el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana Contemporània* de l'equip de Joaquim Rafel) per a aprofundir sobre l'estudi de les interjeccions. Cal valorar positivament l'ús d'aquest tipus de dades perquè donen més vàlua a la descripció oferida i ens allunyen dels exemples de laboratori, sovint artificials i poc freqüents. Les dades proporcionades per l'Observatori de Neologia (projecte d'investigació que des de l'any 1988 analitza el fenomen de l'aparició de paraules noves en la premsa) permeten a M. Teresa Cabré establir la productivitat d'alguns sufixos a l'hora de la formació de mots nous en català i oferir dades interessants com que en sufixació verbal el sufix *-itzar* (*flexibilitzar*) és el més productiu i que en sufixació nominal destaquen *-isme* (*dimissionisme*) i *-ció* (*teatralització*).

En la *GCC* la descripció de la llengua estàndard es realitza partint del català oriental. Tanmateix, quan hi ha dades disponibles, les referències a fenòmens de la resta de varietats són ben generoses i enriqueixen el contingut dels articles. Sobretot hi ha moltes dades sobre el valencià; les més conegudes i característiques, de la mà dels especialistes, per exemple, en els articles de Pradilla sobre l'esplicantització i la distribució de les sibilants, i en l'article de Colomina sobre la morfologia de l'article, els possessius, demostratius i pronoms.

Però, sobretot, se'ns ofereixen dades ben interessants i desconegudes, generalitats que diferencien els dialectes, poc estudiades i, sovint, no sistematitzades fins ara. Així, Teresa Cabré Monné dona a conèixer que en la formació dels hipocorístics que tenen com a base els mots aguts, hi ha una divisió dialectal clara: d'una banda, el valencià i el tortosí, que segueixen la tendència general d'estructura trocaica (*Miquel-Quelo*) i de

l'altra, el català central, el balear i el rossellonès que prefereixen una estructura iàmbrica que copia la part dreta del mot base (*Miquel-Quel*). També els dialectes difereixen, per exemple, en la duplicació del clíctic de CI; Júlia Todolí ens informa que hi ha una duplicació forta característica del valencià i una duplicació feble característica dels parlars orientals.

Aquesta gramàtica, que ara podríem també anomenar *pandialectal*, precisa en la introducció, que, per raons d'homogeneïtat –l'obra va destinada a un públic ampli– es va demanar als autors d'emprar fonamentalment la variant normativa del català central. Tanmateix, ens resulta estranya tant la decisió com l'execució. D'una banda, potser aquesta hauria sigut una bona oportunitat de mostrar als diversos tipus de lectors de la *Gramàtica* i, més concretament, als nostres estudiants, com funciona –o si funciona– allò de l'estàndard convergent; de l'altra és xocant veure escrit *seva* o *sigui*, en articles com els de Miquel-Àngel Pradilla o Jordi Colomina, sobretot quan, per exemple, aquest darrer, en parlar dels possessius tòncics, ens informa que actualment les variants amb *u*, «marginades injustament durant força temps de la llengua normativa, han estat acceptades» (p. 552).

Ja hem dit adés que la gramàtica se centra en la descripció de la llengua del segle XX. Ara bé, és d'agrair l'arregla d'algunes notes diacròniques conegudes del català que ens permeten una visió més àmplia d'alguns fets de la llengua. A voltes, els autors ofereixen datacions d'alguns fenòmens, com ara el canvi [ɔ]/[o]›[u] en context àton, o l'aparició de la forma invariable *dos*, documentada a l'edat mitjana. Sovint presenten dades que permeten observar l'evolució de la llengua; podem esmentar les referències a l'orde antic de combinació de pronoms, la concordança antiga del participi, l'evolució dels esquemes condicionals, etc.

En relació amb les notes diacròniques, alguns estudiosos expliciten la conveniència de fer treballs diacrònics sobre determinades qüestions a fi d'aclarir alguns fenòmens que, sovint, afecten qüestions normatives. Així, Pelegrí Sancho Cremades planteja la dificultat de tractar el contacte de preposicions a causa de la manca de dades de la llengua antiga i Abelard Saragossà explicita la conveniència de fer treballs sobre l'origen i evolució de la dualitat *del/que* en les oracions comparatives (*No vull més gàbies de les que tens / Vull tindre més gàbies que tu*).

Certament, els estudis històrics ens permetrien aprofundir sobre diverses qüestions que encara no queden clares; per exemple, com, quan i per què entra en la nostra llengua el *lo* neutre castellà, o bé, com funcionava realment el català en la qüestió

del canvi i caiguda de preposicions. Encara, l'estudi de la llengua fins als nostres dies podrà aclarir la genuïtat de diversos usos, com ara, el futur de probabilitat o les perífrasis. Ja tenim una excel·lent gramàtica sincrònica del català contemporani que potser caldria completar ara amb una gramàtica diacrònica que arreplegués la informació de la llengua antiga, clàssica i moderna.

Comptat i debatut, doncs, la *GCC* és una gramàtica *descriptiva i sincrònica*, que ofereix també molta informació explicativa, normativa, diacrònica i dialectal a un públic ampli, culte, d'especialistes i no especialistes interessats per la llengua. Cal elogiar en aquest punt la faena dels directors de l'obra, perquè controlar tot aquest cúmulo de dades, presentades per lingüistes formats en diverses escoles, amb opinions diferents, exigeix un esforç de coordinació ingent. El lector podrà advertir com els directors han superat de bon tros aquest repte, en l'ús que fan els autors d'una terminologia comuna, en la distribució regular dels continguts i, sobretot, en les referències internes contínues i precises en cadascun dels capítols. D'altra banda, cal avisar el lector també que tots els articles no tenen el mateix grau de dificultat. Pel tema, per l'exposició a voltes, hi ha capítols que apassionaran els investigadors, però que segurament esdevindran feixucs i complicats per a un lector estudiant de català.

Tammateix la *GCC*, ens avisen en la introducció, no és la gramàtica definitiva, és una clucada d'ull engrescadora als jòvens investigadors, un punt d'arrancada cap a nous aprofundiments. I, certament, en molts articles es deixen qüestions obertes, amb camins suggerits a partir de la intuïció precisa dels redactors.

La *GCC* és, a la fi, una obra que col·loca definitivament els estudis sobre el català en un lloc de prestigi dins els estudis lingüístics. Els gramàtics i lingüistes de la nostra llengua fa molt de temps que fan aportacions a fi de normalitzar el català en els àmbits científics. Per tant, hi ha àmbits que es guanyen; per contra, però, n'hi ha d'altres que es perden progressivament. El carrer és un d'aquests darrers i, fet i fet, el més important per a la vitalitat del català. L'oportunitat de recuperació no es pot dir que estiga ja en les mans dels estudiosos de la llengua.

SANDRA MONTSERRAT I BUENDIA
Universitat d'Alacant